

GEBROKEN

Kate Hamer bij Boekerij:

Het meisje in de rode jas

Het meisje in het bos

Gebroken

KATE HAMER

GEBROKEN

TIJDENS EEN LANGE, HETE ZOMER WORDT
DE VRIENDSCHAP TUSSEN DRIE VRIENDINNEN
ZWAAR OP DE PROEF GESTELD

ISBN 978-90-225-9058-4
ISBN 978-94-023-1518-9 (e-book)
NUR 330

Oorspronkelijke titel: *Crushed*
Vertaling: Mariëtte van Gelder
Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio, Amsterdam
Omslagbeeld: Shutterstock
Zetwerk: Mat-Zet bv, Huizen

© 2019 Kate Hamer
© 2020 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

't Is vreemd, maar vaak
Vertellen, om ons in 't verderf te lokken,
De werktuigen der duisternis ons waarheid,
En winnen ons door eerlijkheid in 't kleine,
Om ons in 't grootste te verraden.

– Shakespeare, *Macbeth*, 1-3

Ouders, jullie zijn mijn en jullie eigen
ondergang geworden.

– Arthur Rimbaud, *Een seizoen in de hel*

Het idee een mes bij de hand te hebben zonder dat hij ervan weet trekt als een schokgolf door me heen en wekt me op uit deze verslachte, verschrikkelijke toestand. Het puntige vleesmes is te scherp om in mijn zak te verbergen, het zou er dwars doorheen snijden, en ik kan het met geen mogelijkheid om mijn nek hangen. Ik pak het uit de la. Er gaat een dodelijke dreiging uit van het gebogen lemmet. In dit huis wordt het gebruikt om te snijden en uit te benen; het wordt diep in het vlees gestoken en daar gedraaid. Het is hier al zolang ik me kan herinneren en telkens als ik het zag, sidderde ik van angst, op mijn vijfde al, dus lijkt het nu het meest geschikte, beste ding om bij me te dragen, alsof het altijd al voor dit doel heeft liggen wachten. Hij zal het niet zien. Hij zal niet weten dat het er is. Dat zal alleen ik weten, hoe dicht het bij hem is gekomen, en als hij weggaat, als ik zijn gestalte door het weiland zie verdwijnen, zal alleen ik weten dat er een ander scenario was, al afgedraaid in mijn geest, eentje waarin ik mijn angst en woede op hem botvierde, waarin hij aan flarden, bloederig achterbleef, zijn ingewanden in slierten naar buiten hangend. En die we-

tenschap zal me opladen. Mijn haar zal knetterend rechtop gaan staan en de kracht zal in mijn buik roteren. Ik zal er dagenlang door aangedreven worden. Het zal me duidelijk maken dat ik de baas ben, over mijn gedachten en zo, en dat die, als ik alles goed op een rijtje zet, in mijn voordeel kunnen werken in plaats van in mijn nadeel. Ik pak een van de sneeuw witte theedoeken van mijn moeder, eerst gebleekt en dan een uur op het fornuis gekookt tot de mist en regen van een heel seizoen op de ruiten neerslaan, wikkel het glanzende lemmet erin en stop het pakketje heel zorgvuldig in de zak van mijn regenjas.

Eerste bedrijf

HET VALLEN

1

Phoebe

Het was een boek vol haat. De woorden moeten aan het begin der tijden onderaards zijn opgekrast. Ze hadden daar moeten blijven en nooit boven mogen komen.

Het triggerde alles weer.

Ik moest naar de enige plek die me kan kalmeren. De hoek van de Pulteney-brug. Alleen ben ik een schoen kwijt, dus kijken de mensen de hele tijd naar me. Mijn panty is van mijn teen tot aan mijn dij gescheurd zodat er spierwitte huid zichtbaar is. Ik probeer mijn gezicht achter mijn haar te verbergen om niet herkend te worden. Er worden dingen overgebriefd. Ik weet niet waar mijn tas is gebleven; misschien heb ik hem onderweg laten vallen zonder er erg in te hebben.

Vóór dat boek was ik zo kalm als de zee. Het had net zo goed op me af kunnen tijgeren, zijn zwarte, openbarstende lijf achter zich aan slepend. Ik had mijn gevoel dat het een bom was die op ontploffen stond serieus moeten nemen.

Ik leun tegen de koele stenen van de brug en kijk over het water uit naar de stuwdam. Meestal sust dat me, maar vandaag niet. Er liggen veel oudheden verborgen in dit water. Soms

duikt er iets op: een munt, een tinnen masker, een beeldje van een stier, een kroon of een broche. Het wekt altijd verbazing, maar waarom eigenlijk? Het afwateringskanaal van de Romeinse baden komt uit op de rivier.

Het water weerkaatst de zon. In dit licht lijken de eeuwenoude gebouwen vriendelijker. De donkere steen wordt honingkleurig. De bomen, die vol zijn van de vroege zomer, laten hun bladeren ritselen in de bries. Toch kan ik me ondanks die zomerse omgeving niet beheersen en ik moet verder over de balustrade leunen, met een verkrampde maag van misselijkheid.

Ik heb geprobeerd het Grace uit te leggen.

‘Het is maar een boek,’ zei ze. ‘Het is maar een muf oud boek dat half uit de band hangt omdat ze geen geld overhebben voor nieuwe boeken. Waar heb je het over?’

Ze keek over mijn schouder van links naar rechts met haar zachte blauwe ogen. Ze heeft heel kort haar. De aanblik ervan vertedert me altijd, want ik weet dat ze het zelf knipt. Het is zo kort dat je haar welgevormde schedeltje eronder kunt zien. Om haar aandacht terug te winnen hield ik een hand bij mijn mond en fluisterde haar een citaat toe.

‘Ik heb weer van het “dolkruid” gesnoept. Niet nu. Niet vandaag. Een paar weken geleden.’

Haar ogen schoten terug naar mijn gezicht en ze knikte en lachte kort. ‘Ik gebruik zelf ook het een en ander.’ Toen betrok haar gezicht. ‘Maar je moet wel oppassen, hoor. Dat spul kan gevaarlijk zijn.’

Ik wendde me van haar af. Ik was de vermaningen zat. Ik voelde me licht en vrij. Er ging niets ergs gebeuren. Het kwam gewoon door de warme dag dat ik het gevoel had gekregen dat

er een bom kon zijn, en door de nabijheid van meneer Jonason. Alle stukjes van me die waren weggesprongen kwamen terug en pasten zich weer veilig in elkaar, vrijwel zonder kieren ertussen.

Daar had het bij moeten blijven.

Maar nee, ik moest er nog een schepje bovenop doen, hè? Ik moest mezelf blijven testen, dingen blijven uitproberen.

Een vrouw met het gezicht van een katje heeft me ooit gezegd dat *gedachten maar gedachten zijn*. Hoe langer ik naar haar keek, hoe meer ze op een kat ging lijken. Mijn tests zijn meestal onbenullig. Als ik denk dat ik een rode auto zal zien als ik deze hoek omsla, is hij er misschien ook. Stel dat ik wens dat er bramenijs op het menu zal staan en het is echt zo? Als ik wil dat dat bord valt, valt het aan scherven op de stenen vloer. Als, als, als. De resultaten waren tot nog toe twijfelachtig.

Deze keer niet.

Het duistere verhaal moet me ertoe hebben aangezet. Het was om mezelf te bewijzen dat het niet kon, dat het lichte, luchtige gevoel voortaan zou blijven. Nog één laatste keertje, *dacht ik. Probeer het.*

Was het vijf of tien minuten later dat we de commotie hoorden? Misschien was ik de enige die erop afging. Ik glipte weg, rende de straat in en zag het. Verwongen metaal. Bloed langs de muren.

Ik verstijfde een paar tellen voordat ik het weer op een rennen zette.

Ik reik naar de voordeursleutel die ik aan een zware ketting om mijn nek draag. Hij is me meer waard dan welk ander sieraad ooit maar zou kunnen zijn. Ik heb ervoor gevochten. Ik omklem hem nu als een rozenkrans. Er zullen ook wel sleutels

in dat water liggen, samen met al die andere Romeinse dingen die met het water uit de baden zijn meegekomen. Ik kan het bijna allemaal zien, opborrelend naar het oppervlak. Beelden en hangers en spijkers die allemaal tegelijk bovenkomen in een dichte, smerige massa, en ik word weer misselijk en moet over de balustrade hangen. Een auto achter me toetert, één keer, luid. De bestuurder moet hebben gedacht dat ik op het punt stond te vallen, of te springen. Misschien was dat ook wel zo. Ik moet hier weg, maar misschien heb ik geen keus.

2

Orla

Zo, dat was goor.

Ik loop weg, compleet overstuur. Ze hebben niet genoeg tenten om het allemaal af te dekken, want het bloed loopt langs de hele muur in Walcot Street. Ze probeerden het wel, in de chaos, en toen stuurden ze alle auto's en voetgangers weg en sloten de straat zo snel mogelijk af. Gruwelijk. Zulke dingen gebeuren niet in een stadje als Bath. Ik wilde niet kijken, maar ik moest wel. Het was fascinerend. Ongelooflijk hoeveel bloed een mens in zich heeft. Het rood liep in een streep voorbij het plastic dat ze hadden opgetrokken. Ik zag hoe het zich tussen de zwart geworden oude stenen had genesteld en vroeg me af hoe ze het er ooit tussenuit wilden krijgen. Ze zullen het eruit moeten schrapen en er een spuit op moeten zetten zodat er een stroom lichtrood water over de straat zal kolken.

Achter het politielint lopen nu mensen in witte pakken rond. Ze steken vreemd af tegen die groezelige, eeuwenoude muur, alsof er flakkerende wezens uit de toekomst hierheen zijn gestraald. Het voelt alsof mijn hartslag nooit meer tot bedaren zal komen. Ik wil ontzettend graag huilen, maar ik pro-

beer het in te houden tot ik thuis ben. Ik kijk heel geconcentreerd naar de normale dingetjes die ik elke dag zie om het vol te houden tot ik in mijn slaapkamer kan blèren. Daar is de winkel met spiegels vol glitter. Daar is de enorme gebeeldhouwde kop boven de deur van de begrafenisondernemer – het wemelt in Bath van dat soort rariteiten, houtsnijwerk en standbeelden en oude gebouwen. Toen ik nog klein was, fluisterde ik altijd ‘hallo’ naar de kop als ik erlangs liep, want hij leek te vragen: ‘Is het jouw beurt al? Ben jij de volgende?’ en ik dacht dat hij het fijn zou vinden als ik een gesprek met hem begon en dan zou besluiten mij niet te kiezen. Vandaag lijkt hij extra indringend en nadrukkelijk naar me te kijken. Dat komt door wat er is gebeurd natuurlijk. ‘Hallo,’ fluister ik beverig. ‘Neem mij nog niet. Ik ben er nog niet aan toe.’

Tegen de tijd dat ik bij de fruitwinkel met het knalgroene kunstgras in de etalage ben, doet ademen niet zo’n pijn meer.

Hoe vaak heb ik al die gewone dingen niet gezien, in verschillende soorten licht en op verschillende uren van de dag? Honderden keren. Duizenden. Ik probeer ze de plaats te laten innemen van wat ik daarnet heb gezien.

Dan zie ik Phoebes tas in de deuropening van de winkel liggen. Ik word weer misselijk. Waar is ze? Wat is er met haar gebeurd? Ik raap de tas op, blijf staan en wrijf met mijn vingers over het gestreepte canvas terwijl ik me afvraag wat ik moet doen. Het doet op een vreemde manier gewelddadig aan, die vertrouwde tas hier die ik tig keer over Phoebes schouder heb zien hangen, de harde omtrek van boeken zichtbaar door de stof. Het is niet bepaald haar dode lichaam, maar iets doet me eraan denken. Ik druk de tas tegen me aan, nu trillend op mijn benen. God, wat maakt ze me soms bang. Ik vind het doodeng,

de dingen die ze zegt en doet. Mijn hart slaat over: stel dat zij is omgekomen in Walcot Street? Stel dat ik háár bloed heb gezien? Ik doe mijn ogen dicht en dein heen en weer, zo schrikbarend afschuwelijk is het idee. Nee, het kan niet. Ik sta mezelf niet toe dat te denken. Dan haal ik mijn huis niet.

Ik loop gehaast door, en ik kan mijn huis nu ruiken, proeven bijna. Ik kan niet wachten om binnen op mijn bed te ploffen en me veilig te voelen, om Phoebe te bellen om te horen dat alles goed met haar is, maar dan zie ik Belinda en haar groepje voor me uit lopen, zo langzaam dat ik ze wel zal moeten passeren; het is gek om langzamer te gaan lopen om ze niet in te halen.

Als ik vlak bij ze ben, keren ze me hun gespannen, opgewonden gezichten toe.

‘Orla, heb je het gezien?’ Samantha’s ogen stralen van de aanblik van het bloed. Het rode lint in de zon schittert nog in haar ogen.

‘Ja. Verschrikkelijk.’

We knikken meewarig naar elkaar, al kan ik zien dat ze er allemaal een verende tred van hebben gekregen. Ze zullen naar huis gaan om het samen te ontleden, zittend op het bed van een van hen met hun armen om hun knieën geslagen en een brede glimlach met puntige hoekjes op hun gezicht die ze niet kunnen bedwingen, zo spannend vinden ze het allemaal.

Het is zo’n mooie dag. De lucht is volmaakt blauw. Ik voel een intens verlangen om weg te zijn van die stoffige stoep met die meiden die met hun tong klakken en zich tegoed doen aan de verschrikking alsof ze hun vingers erin steken en erin wroeten. Ik denk aan onze tuin aan het eind van de straat. Het is mijn lievelingsplek. Aan drie kanten ommuurd en met een

appelboom in het midden. In de zomer kruipen groene ranken langs al het metselwerk en komt de geur van de passiebloemen in golven over me heen. Pap en mam hebben er niet zoveel mee, dus ik kan er naar hartenlust rondscharrelen. Ook als het koud is, ga ik er op de bank zitten, met een deken om me heen. 's Winters hebben de planten hun eigen kale schoonheid, dan kun je hun beenderen en peuldoppen zien alsof ze binnenste-buiten zijn gekeerd. Daar moet ik nu zijn.

'Ik moet ervandoor.' Ik word overspoeld door verlegenheid. Wat heb ik toch? Ik kan me niet eens snel uit de voeten maken zonder dat het zweet me uitbreekt.

'Hé,' roept Belinda me na. 'Wat zei Grace nou vandaag?'

Ik haal mijn schouders op alsof ik het niet weet, maar ik heb het heel goed verstaan. Ik zat vlak naast haar. Iemand had net een stukje uit de verklarende aantekeningen gelezen. Simon, denk ik.

'De rol van de heks is het aanschouwelijk maken van de vrouwelijke, intuïtieve, transcendentale kracht van de geest.'

En terwijl we dat allemaal lieten bezinken en zogenaamd discussiepunten probeerden te verzinnen, deed Grace haar duit in het zakje.

'Heeft iemand die kul echt opgeschreven?' zei ze.

Ze zei het niet eens zachtjes. Ergens was het ook wel spannend, zoals het moet zijn om de wet te overtreden.

Iedereen hoorde het, maar niemand zei er iets van. Zo gaat het altijd. Ze komt overal mee weg vanwege haar *omstandigheden*. Grace mag dan pas zestien zijn terwijl Phoebe en ik al zeventien zijn, maar ze lijkt altijd veruit de oudste, alsof ze twee keer zo oud is als wij en al getrouwd is en drie kinderen heeft.

Dan zie ik eindelijk ons huis en de voorgevel lijkt het mooiste wat ik ooit heb aanschouwd. Terwijl ik probeer de sleutel in het slot te steken, gaat de deur open en ik val naar binnen, in mams armen.

‘Heb je het gezien?’ vraagt ze. ‘Carol van de kerk heeft me net gebeld om te vertellen wat er is gebeurd. Ze zit vast in het verkeer.’

Ik knik en voel mijn mondhoeken zo ver naar beneden trekken dat het gewoon pijn doet.

‘O, Orla toch.’ Ze drukt me tegen zich aan. ‘Lieverd van me. Ik hoopte dat je het niet had gezien. Ik hoopte dat je nooit getuige zou hoeven te zijn van zoiets.’

3

Phoebe

De deur glijdt achter me dicht en ik sta in de gang de lucht op te snuiven als een opgejaagd dier.

Zij is er.

Ze mag dan boven roken, de geur dringt door tot in de verste uithoeken van het huis. Uit zichzelf ruikt dit huis naar zijn eigen lieflijkheid, waar je moeilijk de vinger op kunt leggen: een vleugje stof; honing; juten kleden; lekkere schone zeep.

De sigarettenrook is een gruwel; hij blijft een eeuwigheid hangen.

Ik hoor het zwakke geluid van de televisie van boven komen. De voordeur is met zo'n zachte metalige klik in het slot gevallen dat ik tegen beter weten in hoop dat mijn komst nog niet is opgemerkt. Mijn hart bonst zo hard dat ik het in mijn onderkaak voel. Ik heb tijd nodig om mijn wanordelijke uiterlijk te fatsoeneren voordat ik word gezien. Iets doen aan de scheur in mijn panty die mijn been van dij tot voet splijt, aan mijn blote tenen die grijs en vuil zijn van het over de stoep schrapen, bedenken wat ik aan die kwijtgeraakte schoen ga doen.

Ik begin zachtjes, heel zachtjes de eerste trap op te sluipen, die naar de woonkamer leidt.

De vierde tree kraakt en als ik naar beneden kijk, verkramp mijn maag pijnlijk van paniek. Ik schreeuw het bijna uit, want ik zie nu pas dat ik *het boek*, het boek dat alle narigheid heeft veroorzaakt, *de hele tijd* heb omklemd, alsof ik ermee vergroeid ben. Mijn hand is verstijfd tot een klauw en ik moet met mijn andere hand de vingers een voor een loswrikken. Er blijven diepe moeten achter in het zachte rode omslag en het in gouden letters gespelde *Macbeth*.

Hoe kon ik niet weten dat het er was? Ik had het in de rivier kunnen smijten, waar het hoort, maar nu is het het huis binnengekomen en kan het alles besmetten. Het heeft de moord binnengebracht. Het heeft zijn haat binnengebracht.

Boven beweegt iets en ik heb geen andere keus dan het boek onder mijn trui te stoppen. Ik kijk achter me en schrik weer als ik zie dat mijn gewonde teen een stempel van bloed op het goudkleurige parket van de gang heeft gezet. Ik glibber terug naar beneden, zak op mijn knieën, lik langs de manchet van mijn trui en veeg het weg.

‘Phoebe?’ roept een stem van boven.

O god. O god. Als ik erlangs ren alsof ik niets heb gehoord, ook al moet ik op de zijkant van mijn voet hinken, en me de volgende trap op haast, haal ik de badkamer boven misschien nét. Die heeft tenminste een slot op de deur. Terwijl ik de trap op spurt hoor ik haar op haar hakken over de houten woonkamervloer kleppen. Hoe dichterbij de deur komt, hoe luider het geluid wordt en ik spring de tweede trap op. Ik duik de badkamer in en kan nog net mijn rok pakken die achter me aan wappert, alsof ik mijn staart intrek, voordat ik de deur ver-

grendel. Op hetzelfde moment hoor ik de deur van de woonkamer opengaan.

‘Phoebe?’ roept haar stem langs de trap omhoog. ‘Ben jij het?’

Ik geef geen kik en adem op de spiegel boven de wastafel tot mijn evenbeeld door condens is gewist. Het krimpt tot een cirkeltje, een kern van zichzelf, en ik blaas hard uit zodat de mistkring weer uitdijt. Mijn vingers glijden over mijn hoofd en gezicht om alle mogelijke schade glad te strijken, plat te drukken en weg te vegen.

Vlak bij mijn oor: ‘Phoebe, wat is er?’

Er trekt een schok door me heen. Hoe kan het dat ik haar de trap niet op heb horen komen? Ze moet haar schoenen hebben uitgedaan. Ze is zo dichtbij dat de deur vibreert.

‘Niks.’ Ik sta op de tegels, met gebalde vuisten.

‘Phoebe, ik moet met je praten.’

‘Waarover?’ Ik werk de schoen van mijn voet, til zo geluidloos mogelijk het deksel van de prullenbak op en leg hem erin. Ik steek mijn handen onder mijn rok, haak mijn duimen in de tailleband van mijn panty en stroop hem af.

‘Er is iemand vermoord in Walcot Street. Het was net op het nieuws. Een stakker die door een auto is platgedrukt tegen de muur. Heb jij iets gezien?’

Of ik iets heb gezien? Ik heb het veróorzaakt. Ik kan wel gillen; ik dacht aan een moord, en er kwam een moord. Ik dacht duisternis en daar was de duisternis. Het had er een streep onder moeten zetten, maar nu is het weer van voren af aan begonnen. Hoe vaak die psychologe met haar kattensnoet me ook heeft verteld dat mijn gedachten zo ijl waren als een zuchtje wind, dat ze al helemaal niet de kracht hadden om din-

gen te laten gebeuren buiten mijn eigen zelf, diep in mijn hart heb ik haar nooit geloofd.

Ik was er zelfs al voor de hulpdiensten. Het verkeer was tot stilstand gekomen, alle kanten op zigzaggend, mensen stapten uit hun auto om te kijken of sloegen een hand voor hun ogen. Overall klonken claxons. Aan de brede streep bloed kon je precies zien waar het lichaam langs de muur was geschraapt. De auto die het had gedaan stond op de stoep, zijn motor nog dreigend brullend. Hij was metallic grijs met bullbars voorop. De bestuurder verroerde geen vin. Hij staarde naar het slachtoffer op zijn voorbumper alsof hij niet kon geloven dat het er was. Het lichaam was zo gemengeld en bloederig dat ik niet eens had kunnen zien of het een man of een vrouw was.

Ik denk dat ik moet kotsen. Ik druk mijn hand tegen mijn mond om het op te vangen. Ik voel dat zij aan de andere kant van de deur haar oren spitst.

‘Phoebe? Gaat het wel?’

Ik haal mijn hand weg. ‘Mam. Ik kom zo naar beneden.’

‘Zeg me wat er is. Je klinkt raar.’

‘Ik kom zo.’

Ik spoel de wc door en dep de snee onder mijn grote teen met een prop vochtig gemaakt wc-papier, maar er is al bijna niets meer van te zien. Ik genees snel. Altijd al.

Ik doe de deur van de badkamer open en krijg de schrik van mijn leven. Ze staat nog steeds te wachten.

‘O.’ Onbedoeld klinkt het als een kreet. Onder aan de trap liggen haar hoge hakken op hun kant alsof de draagster op de een of andere manier is vermoord.

‘Je schoenen.’ Ik besef dat ik bazel. ‘Wat doen ze daarbeneden?’

Alsof ze me niet begrijpt, volgt ze mijn blik. ‘Ik wil de nieuwe traploper mooi houden. Hoor eens, ik moet met je praten. Kom naar de woonkamer als je klaar bent.’ Ze fronst haar voorhoofd. ‘Wat is er met je panty gebeurd?’

Ik kijk naar beneden en zie dat ik hem nog opgefrommeld in mijn hand heb.

Dan krijg ik een ingeving en deze keer antwoord ik meteen. ‘Doorgelekt. Ik ben ongesteld geworden.’

Dit is een risicovolle strategie. Ze hoort me altijd gedetailleerd uit over mijn menstruatie. Ik krijg soms het gevoel dat ze me het liefst ervoor en erna zou willen wegen, en al het bloed ook, en dat ze de uitkomsten zou willen noteren in een geheim opschrijfboekje dat ze ’s nachts in bed kan lezen met haar bril op het puntje van haar neus. Als er discrepanties waren, zou ik daar een verklaring voor moeten kunnen geven. Maar dit zou nou net de truc kunnen zijn om haar af te leiden en ik moet ook echt bijna ongesteld worden, dus het komt allemaal mooi uit. Al die dingen zijn als munten die een voor een in de goede gleuven vallen, wat me een enorm gevoel van opluchting bezorgt.

Ze knikt. Gelukt. ‘Tot zo dan.’

Ik ga naar mijn kamer om een andere panty aan te trekken. Ik haal het exemplaar van *Macbeth* onder mijn trui vandaan en leg het op mijn bed. Ik heb het zo stevig vastgehouden dat het uit vorm is geraakt. Ik doe mijn ogen dicht en probeer na te denken. Ik vond het begin leuk, geweldig zelfs, met die heksen met haren op hun kin en in vodden. Ze wonden me op. Ze hadden iets glamoureuus, op een bepaalde manier. Toen kwamen de moorden in het stuk en voelde ik alleen een onbehaaglijke agitatie, niets dramatisch. Toen had ik het experiment